

PROLEGOMENON IV.

De titulis et capitulis, versibus et metris sacrorum bibliorum.

I. *Biblia sacra in certas partes dividebant scriptores antiqui, sed multis diversisque modis.* II. *Sectiones illae indifferenter vocabantur tituli, breves, et capitula.* III. *Quaenam fuerint distinctiones versuum ab antiquis usurpatae in Scriptura sacra.* IV. *An sint metra in libris sacris, et praecipue in psalmis Davidis.* V. *Hieronymi sententia de metris Scripturarum explicatur et defenditur.*

I. Non est praesentis loci, nec animi nostri, de omnibus sacrorum bibliorum sectionibus ac distinctionibus perlongam instituire disputationem. Satis sit munus editorum Hieronymi hoc prolegomeno explesse, et Latinorum codicum varias ac multiplices divisiones, cum majores, tum minores, non incuriose explicasse. Actum enim nunc ageremus, si quod spectat Hebraeorum aut Graecorum exemplariorum divisiones, capitula et versus pertractandum hic susceperem: quia in hoc studio nobis anteverterunt viri non pauci eruditione celebres. De Latinorum ergo bibliorum sectionibus, atque antiquis distinctionibus tam capitulorum, quam versiculorum disputandum nobis incumbit, ut nihil occurrat in editione divinae hujus bibliothecae, unde fructus uberes percipere non possit lector studiosus.

Integram porro volumen de veteribus sacrorum bibliorum titulis, sive capitulis, sectionibus, et stichometria, conditum fuisse ab erudito Jos. M. Caro, presbytero theologo, notum est omnibus; at cum multa divisionum id genus exempla praetermiserit, et, ut ipse fatetur, *anguste* antiquitatem harum distinctionum prosecutus sit; non pauca supplere curabimus, quae ejus diligentiam fugisse perspexi. Illud autem primum observari velim, idem affirmandum esse de antiquis sacrorum bibliorum capitulis et sectionibus, quod de translationibus Latinis Scripturarum docuerunt Hieronymus et Augustinus: nempe tot esse genera hujusmodi divisionum, seu *capitulationum*, quot sunt codices: quemadmodum tot erant interpretationum exemplaria Latina diversa tempore Hieronymi et Augustini, quot

habebantur codices sacri: *Qui enim*, inquit S. Aug. lib. II de doctrina christiana, cap. 19, *Scripturas ex Hebraea lingua in Graecam verterunt, numerari possunt: Latini autem interpretes nullo modo. Ut enim cuique primis fidei temporibus in manus venit codex Graecus, et aliquantulum facultatis sibi utriusque linguae habere videbatur, ausus est interpretari.* Ab his interpretibus, quorum imperitia carere volebat Augustinus subsidio translationum Hieronymianarum, habemus, ni fallor, tot modos divisionum et capitulationum in veteri et novo testamento: neque vero persuadere mihi possum ab aliis scriptoribus, quam ab illis imperitis translatoribus Latinis, derivata fuisse tot inepta lemmata, quae leguntur in codicibus mss. vetustissimis sacrorum bibliorum. Solebant namque antiqui scriptores et interpretes libris suis indicem capitulorum praefigere, ut lectores quid in contextu librorum tractaretur, uno quasi intuitu agnoscerent. Pluribus autem modis id praestare consueverant tum ecclesiastici, tum exotici scriptores: nam aut omnium simul librorum capitula in fronte universi operis praeponebant, sicut a Plinio Secundo factum est in libris historiae naturalis, et similiter ab ecclesiasticis viris, qui capitula quatuor evangeliorum una simul praefixerunt in fronte Matthaei, sicut posita leguntur in vetustissimo ms. San-Germanensi nostro num. 15; aut singulis libris titulos capitulorum praefigere sagtebant, ut in historia ecclesiastica fecit Eusebius Caesariensis, qui libris historiarum suarum indices seu titulos praenotavit, sicut hodie leguntur in ejusdem operibus. Aut certe ex latere in pagina breviter a notabant, quem

intrinsecus sensum singula capitula continent; quod Hieronymus fecit in translatione epistolae S. Epiphani ad Joannem episcopum Hierosolymitanum, uti liquet ex epistola ejusdem Hieronymi ad Pammachium, inscripta: De optimo genere interpretandi. Ex hoc antiquorum usu in praefigendis capitulis ad frontem librorum, facilis est conjectura, unumquemque Latinum interpretem veteris instrumenti, libris sacris indices seu titulos suos praeposuisse, ut lectores admonerentur quid in libro Genesis, quid in Exodo, quid in Levitico, et quid deum in caeteris omnibus Scripturae sacrae voluminibus positum legeretur. Deinde, cum ad editionem LXX interpretum adornati fuerint hujusmodi tituli et capitulationes, ut nominum et vocabulorum antiqua probat barbaries, antiquiores Hieronymo tales indices esse vix dubitari potest. Eosdem igitur habuere parentes tituli veteres et capitula, quos habuere auctores tam diversa Latinae sacrorum bibliorum interpretationes. Scio Hesychium doctissimum presbyterum composuisse argumenta et *κατάλογον* in duodecim prophetas minores, sed nunc de Latinorum bibliorum capitulis loquor, quae multum distant ab Hesychianorum elegantia et facilitate. Primum e viginti capitulum Osee prophetae hoc modo contextit Hesychius tom. VIII criticorum sacrorum: *Εὐκλὸν τῆς τῶν Τουδαίων συναγωγῆς, ἕξ ἧς ὁ Χριστὸς τὸ κατὰ σάρκα τίκταται καὶ λαοὺ τὸ μὲν ἐν ἀποστόλῃ ἔγενεν, τὸ δὲ ὕστερον ἐπιστρέφει καὶ σώζεται*: id est, *imago synagoga Judaeorum, de qua Christus nascitur secundum carnem, et populi, qui cum in incredulitate permanserit, postea revertitur et salvatur.* Ita Latine reddo sensum capituli Hesychiani, quod quantum distet a Latinorum inepta compositione, ostendi potest ex eodem priori capitulo Osee prophetae apud Carum jam laudatum his verbis expresso: I. *Vade et accipe tibi uxorem fornicariam (Osee 1, 2).* Nihil aliud praeter haec verba continet capitulum praesens in mss. Latinis codicibus. II. *Et erat numerus filiorum Israel sicut arena maris (Ibid. 40) III. Ipsa fecit argentea et aurea vasa.* Quid habent indices illi tres commune cum unico Hesychii *κατάλογος*? Quid vero ad eruditionem conferunt obscura adeo verba, ut

eorum sensum assequi minime possis nisi ex lectione contextus propheticae? Restat igitur inepta hujusmodi, et similia capitula Latinorum bibliorum, condita fuisse ab imperitis antiquis scriptoribus et interpretibus, qui pro captu ab libitu suo hos titulos exemplaribus suis praefigebant. Antiquissimos existimo titulos illos, non tamen omnium librorum veteris testamenti: quia non me lalet aliquos fuisse appositos a Cassiodoro nostro, ut manifestum nobis est ex subjectis viri clarissimi testimonio. Libro itaque primo de illis titulis ista observat Cassiodorus: *Sed ut textus memorati octateuchi quodam nobis compendio panderetur, in principis librorum de universa serie lectionis titulos credidimus imprimendos a majoribus nostris ordine currente descriptos, ut lector utiliter admonitus, salubriter reddatur attentus, et facile unamquamque rem dum quaerit, inveniat, quam sibi cognoscit breviter indicatam.* Titulos octateuchi, librorum scilicet quinque Mosai-teuchi, Josue, Judicum et Ruth, a majoribus suis ordine descriptos agnoscit Cassiodorus; at non idem in libris Paralipomenon invenisse se dicit: *In memoratis autem, inquit, Paralipomenon libris duobus . . . . quoniam titulos antiquos non reperit, novos ad praecedentium similitudinem locis singulis, ut astimo, consequenter impressi: ut quaticumque obsequio sermonis, devotionis nostrae qualitas potuisset agnosci.* Idipsum praestitit in libris Salomonis nomine prenotatis, vocans capite 5 *capitula*, quod aliis locis jam recitatis titulos appellat. Ait igitur: *Quibus libris (id est, Salomonis) juvante Domino capitula insignire curavimus, ne in tam necessaria lectione, ut saepe dictum est, confusa tyronis novitas liqueretur.* Certum ex his exploratumque habemus titulos sive capitula praefixa fuisse pluribus Scripturarum libris ante aetatem Cassiodori: ea enim vocat *veteres titulos, et a majoribus ordine currente descriptos*: quod non esset nisi in veteribus codicibus, tempore quo Cassiodorus illa scribebat, invenirentur longe antea exarati. Ergo recentiores tituli, bibliorum sacrorum exemplaribus praefixi, auctorem agnoscent Cassiodorum, nec inferior aetas eis assignari potest quam saeculum sextum. Alii antiquiores primis

fidei temporibus prodire poterunt cum illis Latinis interpretationibus Scripturarum, quas innumerabiles supra dicebat Augustinus. Quidquid sit de vetustate et auctoribus capitulorum quae divinis voluminibus leguntur praefixa, indubitata res est, parentem illa capitula non habuisse Hieronymum. Lemmata enim huiusmodi barbara et inepta, imperitum prorsus auctorem ubique praeseferunt, quod de Hieronymo vel cogitasse nefas esset. Praeterea nullum apparet vestigium in s. doctoris operibus, unde horum titulorum usus apud ipsum recepta dignoscatur, et capitula, quorum ille saepius meminit, partes sunt ipsiusmet contextus librorum, non tituli extrinsecus positi, vel in fronte praefixi, qui summam representent easdem partes in textu positas. Utque rem probemus exemplis, nonnulla loca recensere et quaestionibus Hebraicis in Genesim, ubi ter aut quater capitula nominat Hieronymus sectiones Scripturae quas suscepit exponendas. Capitulum verb. gr. appellat quae leguntur Genes. xxv, a versu 13 ad versum 18: *Quod autem, inquit, in extremo huius capituli iuxta Septuaginta legitur*: Contra faciem omnium fratrum suorum habitavit, verius est illud quod nos posuimus: Coram omnibus fratribus occubuit, id est, in manibus omnium filiorum suorum mortuus est, superstilibus liberis, et nullo prius morte praerepto. Capitulum intelligit hoc loco sex tantum versus, ut dixi, qui etiam continentur in capitulo xlvi nostrae editionis, col. 25 et 26; sed convenientiam huius capituli fortuitam ostendant caetera quae sequuntur. Nam quod capitulum dixit infra Hieronymus, unicum comma est, sive versus unus recentioris illius, quam hodie sequimur, divisionis. Genesis cap. xxxvi, 24: *Ipsae est Ana, qui inventi Jamim in deserto, cum pasceret asinos Zebon patris sui*. De isto comma ita disserit Hieronymus: *Nulla et varia apud Hebraeos de hoc capitulo disputantur: apud Graecos quippe et nostros super hoc silentium est, etc.* Nihil tale reperies in divisione titulorum veterum; angustior est enim unius versiculi contentia ad constituendum integrum capitulum, quod pluribus versibus et sententiis constare perspicuum est ex congerie omnium capitulationum. Diversa

proinde dicenda sunt Hieronymi capitula ab illis quae nos edidimus in fronte Geneseos, auctoritatem codicum mss. secuti. Quod iterum probari potest ex quaestionibus Hebraicis, ubi capitulum dixit Hieronymus duos versus hodiernae divisionis, 5 scilicet et 6 cap. XLVIII Gen. *Et nunc ecce duo filii tui, qui nati sunt in terra Aegypti, etc.* Si quis ambigebat, inquit Hieronymus, quod septuaginta animae introissent Aegyptum (Gen. xlii, 27), praesenti capitulo confirmatur. Istud capitulum praesens non invenies notatum in aliqua serie antiquarum divisionum seu capitulationum a nobis editarum, unde colligas necesse est, propriam esse Hieronymo huiusmodi divisionem ac distinctionem capitulorum in libro Geneseos. Nec aliquem moveat, quod aequalia interdum inveniuntur capitula Hieronymi cum titulis veteribus mss. codicum; casu enim quasi involuntario haec acciderunt; sicut aequalitas quam aliquando habere dignoscuntur cum capitulis hodiernis. Libro quinto commentariorum in Isaiaem totum contextum capituli nostri vicesimi cum descripsisset Hieronymus, ejus expositionem sic auspicatur: *Totam posuimus capituli huius continentiam, ut per partes singula discramus, etc.* Nemo virorum est qui, propter pares capituli huius terminos, novissimae nostrae in Vulgata Latina divisionis auctorem faciat Hieronymum. Quare nec eidem tanquam auctori ascribere debemus veteres titulos sive capitulationes; etsi nonnunquam illae convenient cum sectionibus Scripturae, quas suis commentariis illustrat maximus Latinorum interpres. Sane tota haec distinguendi ratio ex auctorum librariorumque arbitrio pendit, et unusquisque veterum scriptorum pro capto suo distinxit contextum sacrum; unde nullam tum fuisse distinctionem praeter caeteris probatam ac vulgo receptam, consentiunt eruditi, probantque tam diversae eorumdem librorum sectiones ac distinctiones. Quatuor diversas capitulationes, id est, seriem quadruplicem titulorum sive capitulorum, edidimus ad frontem Geneseos, sicut leguntur in diversis exemplaribus mss. versionis Hieronymianae. Nulla tamen ex illis usi communi recepta fuit, sed indiscriminatim

modo hanc modo aliam exscriptores usurpabant. Qui exemplaria canonis descripserunt, titulos praeferebant, qui aliis divisionibus numero pauciores erant, caeteris placuit capitula praepone, multo plura numero et sententiarum diversa, arbitrantibus commodiorem esse methodum quae textum Scripturae in multas partes secat, quam quae sub eadem divisione materias diversas complectitur. Ingenii igitur et arbitrii exscriptorum fuit tot diversas in exemplaribus translationis Hieronymi praefigere species capitulorum: quarum nulla a s. doctore adornata creditur, ut facilis est probatio in jam allatis superioribus argumentis.

II. Indices autem et ordines illi sectionum indiscriminatim ac promiscue tituli, breves, et capitula vocantur apud veteres. Id jam cursim observavimus in Cassiodoro, qui prioribus duobus capitibus lib. i de institutione divinae litterarum, summaria et lemmata praefixa libris sacris vocat titulos; quae tamen capite quinto appellat capitula. In mss. autem codicibus adeo inconstantes reperiuntur huiusmodi appellationes, ut saepius in illis scriptum legamus: *Incipiunt tituli libri, etc.* vel etiam alio modo: *Incipiunt breves libri Genesim*; et postea ad finem: *Explicunt capitula libri Genesim*. Canon Hebraicae veritatis notatus num. 9 in nostra San-Germanensi bibliotheca, variam habet inscriptionem in fronte plurimorum librorum. Et titulos quidem libri Exodii sic inscribit: *Incipiunt capitula libri Exodi*; Levitici vero non item, ibi enim legit: *Incipiunt tituli libri Levitici, id est, Vaicera*; et ad calcem sectionum: *Explicunt tituli Levitici*. Et ita consequenter in caeteris Mosis voluminibus: at in Josue: *Incipiunt capitula*: *Explicunt capitula*. In libris tandem Malaehim, id est, tertio et quarto Regum volumine, primum posuit: *Incipiunt capitula libri Malaehim*, et deinde: *Explicunt tituli Malaehim*. In novo etiam testamento diversimode inscribuntur lemmata sacrorum librorum. Quam plures mss. legunt iuxta receptum magis communem modum: *Incipiunt capitula Matthaei*; alii vero tum Vaticani, tum Gallicani codices non pauci ita habent: *Incipit brevium Matthaei*; et in fine: *Explicunt brevium Mat-*

thaei. Quod similiter legunt in aliis evangelistis. Exstat in bibliotheca nostra San-Germanensi codex biblicorum manuscriptorum, venerandae admodum aequae ac curiose antiquitatis, qui quam plures libros sacros veteris ac novi testamenti retinet iuxta veterem Latinam versionem sive Italicam. In eo igitur codice tituli veteres evangeliorum hanc habent inscriptionem: *Incipit capitulatio Matthaei*: *Incipit capitulatio Marci, etc.* et ad calcem titulorum: *Explicunt capitulatio Matthaei, etc.* In fronte Actuum Apostolorum singularem prorsus habet titulum, seu potius adnotationem et admonitionem istam: *Indiculum quid fecerint Apostoli in actibus suis, ut facile invenias id quod vis, si per numeros percurreris capitula perquisieris*. Huic adnotationi subjungit capitula LIII, et consequenter: *Finunt capitula*. Ex tot diversis nominibus lemmatum, quae praefixa inveniuntur in fronte sacrorum biblicorum, mss. liquido apparet liberum cuique fuisse ea vocare titulos, breves, breviora, capitula, capitulationes et indicula sive indices; his enim gaudebant appellationibus tam minores, quam copiosi indices diversarum sectionum Scripturae sacrae. Non sic in hac praesenti divina bibliotheca errantes inveniuntur et vagae appellationes editorum a nobis lemmatum: ac tres siquidem species ac nominationes revocamus diversas omnes sacrorum biblicorum sectiones quae apud antiquos scriptores erant usurpatae. Et primo gradu titulorum series collocatur; secundo loco breves posuimus; tertio denique capitula, quocumque numero describantur, sive plura, sive pauciora sint. Ad hunc modum in fronte Geneseos editi sunt a nobis tituli xxxviii, breves xlvi, capitula lxxxii, et iterum in alio indice capitula cliv. In libro Exodi tres idem sectionum indices praeposuimus, titulos scilicet xviii, breves xxi, capitula cxxxviii. Et ita consequenter in toto heptateucho. In voluminibus autem Samuelis et Malaehim, id est, in quatuor Regum libris, nihil apposuimus praeter titulos, qui leguntur scripti in tribus exemplaribus canonis Hebraicae veritatis, Memmiano nempe, Carcassonensi, et San-Germanensi nostro. Quod prophetarum volumina spectat, nullum prorsus indicem sectionum

putavimus præfigendum in fronte horum librorum, ne quid contra mentem et usum Hieronymi edidisse videremur: certo namque certius est, non alias eum agnoscere prophetarum sectiones in genere quam quæ ab ipso dictæ sunt *visiones*; nec capitula illa alieni appellat nisi lemmata quædam contextus sacri, et partes quas in suis commentariis pro arbitrio et captu distinxit et illustravit. Hæc capitula Hieronymi longe diversa esse ab iis, quæ sacris libris præfixa sunt, supra ostendimus; et adhuc aliquot exemplis, quantum res exigit, probare non refugio. Duos Vulgatæ divisionis versiculos capituli primi Osee dum exponeret Hieronymus, ita monuit lectorem: *Et qua commentarios, non lata volumina scribimus, singulis capitulis explanationes proprias in suis locis reservantes, nunc tantum de præsentis capitulo disputemus.* Capitulum illud, quod vocat, 3 et 4 versum capituli primi Osee, ut dixi, solummodo continet, et quæ præcesserunt similia capitula, quinque vel sex numerantur in commentariis Hieronymi, qui singulis capitulis explanationes proprias adhibebat. Quatuor igitur priores versus Osee prophetæ in sex capitula vel septem distinxit. doctor. Primum vero capitulum ejusdem prophetæ in mss. codicibus, et in editione Cari, novem complectitur versiculos integros: nam secundum capitulum istud habet exordium: *Et erit numerus florum Israel, etc.* quæ verba leguntur initio decimi versus, capite supradicto. Hinc videas biblia sacra diverso sane modo secta esse ac distincta ab Hieronymo, atque ab antiquis aliis scriptoribus vel interpretibus. Quod ut magis magisque exploratum habeas ac compertum, audi ipsum de Hebræis, Græcis, Latinisque capitulis disserentem in Sophoniæ cap. 3, vers. 14: *Non videatur mirum, inquit, ut sæpe dicimus, aliter Hebraica capitula, et aliter LXX, Græca videlicet Latinaque finiri. Ubi enim in sensu diversa translatio est, ibi necesse est diversa esse vel principia vel fines.* Quid amplius ad iudicium de Hieronymi et aliorum capitulis faciendum possit desiderari, certe non video. Manifestissime enim distinxit capitula sive sectiones suas a cæteris omnibus, tam Græcorum quam Latinorum,

dicens, in sua translatione Hebraica, diversa esse principia et fines sectionum ab illis quæ in LXX interpretatione legebantur. Prophetia Sophoniæ habet in commentariis Hieronymi plusquam viginti sectiones sive capitula; in editione autem Cari presbyteri unicuique capitulum huic libro præfixum conspicitur. Merito igitur lemmata hujusmodi abjecimus in libris prophetiis, cum adeo diversa reperiantur ab iis capitulis quæ Hieronymianis commentariis distincta sunt et illustrata. Præterea in prophetarum voluminibus speciales Scriptura sacra, et quasi nativæ sortita est divisiones ratione diversarum materiarum, quarum contextus sensu separatur in diversas ac distinctas quam plurimas partes, quæ ab invicem minime dependent. Sectiones illæ cum libris nascuntur, et apud veteres scriptores nomen *visionum* obtinent: quaque interdum etiam cum hodiernis capitulis inveniuntur concordæ. Hieronymus primam secundamque visionem Isaïæ vocat juxta morem sææ ætatis, quod nos dicimus, primum et secundum caput ejusdem prophetæ. Unde hæc apud eum leguntur in commentariis ad caput 11 Isaïæ: *Et in priore visione, quam jam exposuimus, ubi LXX interpretati sunt.* Quam vidit contra Judæam et contra Jerusalem (Isa. 1, 2) in Hebraico scriptum est AL IUDA CIERUSALEM, id est, super Judam et Jerusalem, et in hac quæ secunda est, in Hebraico similiter continetur (Isa. 11, 1). *Et miror, etc.* Priorem, ut vides, dicit *visionem* itemque secundam, quod nos prius, et secundum appellamus capitulum. Ordo igitur sectionum hucusque in Isaïa idem est apud nos, qui usu receptus erat tempore Hieronymi apud patres et Ecclesiæ proceres. In præfatione quoque translationis Jeremiæ ex Hebræo, idem Hieronymus meminit hujusmodi visionum: nec mediocrem operam Ecclesiæ Christi contulit, cum ordini primæve eas studuit reddere: *Præterea, inquit, ordinem visionum, qui apud Græcos et Latinos omnino confusus est, ad pristinam fidem correximus.* Denique *visiones* sive *reparatio* Danielis absentes ab Hebraico fonte obelis dicit se prænotasse: *Unde et nos ante annos plurimos cum vertere-*

mus Danielem, has visiones obelo prænotavimus, significantes eas in Hebraico non haberi. Vide proœmium comment. in Danielem. Et ne quid desit curiositati, monendus est lector studiosus, librum Danielis sectum esse ab antiquis in duodecim *visiones*: quæ in mss. codicibus canonis Hebræicæ veritatis, inque aliis vetustissimis melioris notæ, summa fide expressæ sunt ac descriptæ prout a nobis nunc editæ sunt in hac divina bibliotheca. Capitula vero præfixa in fronte Danielis numerantur multo plura, tam in editione Cari quam in mss. aliquot codicibus, ubi ad numerum 31 usque extensa visuntur: quæ divisione hodierna nostra minor est media parte capitulorum ad minus: Vulgatæ enim versio XIV tantum habet sectiones in toto Danielis volumine. Ergo nec cum hodiernis, nec cum antiquis veterum scriptorum divisionibus convenit illa, quæ per visiones distributa est in veris exemplaribus Hieronymianæ translationis ex Hebræo.

Cæterum sine capitulis præfixis edidimus volumina Paralipomenon, Esdræ, et Esther: quia nulla visus appositæ his libris ab Hieronymo, docuit nos supra Cassiodorus, et mss. codices pervetusti ac optime notæ nullum retinent indicem capitulorum vel titulorum, sed tantummodo Hieronymi præfationes cum sacro contextu per membra plurima distincto et divisio juxta modum quo nos illum expressimus ad fidem præstantissimorum mss. exemplariorum regionum, Colbertinorum, Corbeienisium, et San-Germanensium. Omissas tamen capitulationes, quarum auctor fuit Cassiodorus, supplere curabimus, cum veteris Vulgatæ seu Italicæ versionis quam plurimos libros integros evulgandos, Deo juvante, suscipiemus. Nostris etenim votis ac studiis tantum præstitit largitor omnium bonorum Deus, ut non solum Hieronymianæ versionis in angulis obscuris arborum et bibliothecarum delitescentem ingentem thesaurum nobis revelaret: sed donis cumulans, manibus nostris etiam tradere voluit non pauca Italicæ versionis exemplaria, tum veteris, tum novi testamenti, quæ suo tempore publici juris fierent ad studiosorum et christia-

næ reipublice summam utilitatem. Provocati igitur veneratione antiquissimæ versionis, et magnis compulsi hortatoribus, monumenta isthæc sacra reditiva exhibere statuimus. Quare ne ab aliis, quam a nobis in regno Franciæ ederentur, jam cautum est diplomate regio, quod nobis speciatim concessum est ad hanc Italicæ versionis editionem. A Matthæi volumine exordiemur eam prælo committere, et seorsum typis evulgabimus illud evangelium propter ferventem controversiam duorum hujus temporis scriptorum, qui occasione manuscripti Cantabrigensis multa disputant de antiqua versione Latina evangeliorum, de ea scilicet quæ obtinebat in Ecclesiâ occidentali ante Hieronymianam castigationem. Multa leguntur in nostris exemplaribus manuscriptis, quæ longe absunt ab amborum conjecturis: nonnulla vero quibus nunc hujus, nunc illius dicto vera esse comprobantur. Cujus demum causæ potissimum faveant mss. codices nostri, non ante ipsorum impressionem perdisces.

III. Longum esset, si vellem cunctos quorundam criticorum errores huic articulo inserere, et falsas eorum opiniones de versuum divisionibus ac distinctionibus usitatis apud antiquos, singillatim refellere, propositisque capitulis ad singula respondere. Unde lacinosæ disputationis fastidia fugiens, et in arctum verba compingens, illud tantum breviter lectorem admoneo, nullum adhuc nuperorum scriptorum satis accurate dixisse de antiquis versibus seu commatibus Scripturarum divinarum. Pleraque ex Augustini speculo afferunt in suis notis et observationibus, quæ ad fidem vetustissimorum codicum probata statim evanescent, et falsa demonstrantur. Scribit vir doctus, et mihi summa veneratione semper colendus, Augustinum quidem ita bibliorum versus distinxisse sibi visum, *ut ser dictiones unusquisque versus contineret*: subditque verba isthæc: *Sed id Augustiniano codici videtur fuisse peculiare, non omnibus commune. Libros Scripturæ pleerosque, et fortasse omnes per versus distinxit Hieronymus, sed hodiernæ distinctionis nulla apud eum exstant vestigia.* At pace eruditissi-

mi scriptoris dicere fas sit, innumeros fuisse antiquitas in totis librorum voluminibus, qui duas vel tres tantum dictiones continent, nec aliquo vocabulorum numero præfinito circumscribendos esse hujusmodi versus, cum nulla certa lege, nunc plures in eis, nunc pauciores dictiones decurrant. Deinde Augustiniano codici nihil fuit peculiare in distinctionibus versuum, sed totum commune habuit cum aliis exemplaribus Græcorum ac Latinorum patrum. Tertio denique apud Hieronymum nonnulla exstant vestigia hodiernæ distinctionis versuum; uti subjectis exemplis infra declarabimus, nullo tamen animo litigandi, sed proponendæ solius veritatis studio.

Distinctiones autem versuum in libris veterum scriptorum usitatissimas fuisse, facile nobis concedent qui animum attulerint ad historiam Josephi, ad Hesychii presbyteri testificationem, atque ad vetustissima Scripturarum sacrarum monumenta, quæ ante mille et centum annos in membranis pretiosissimis exarata supersunt. Josephus igitur, vernaculus Judæorum scriptor, et apostolico-rum temporum æqualis vel suppar, notat ad finem libri XX ἀρχαιολογίας suæ, versus in his viginti antiquitatum voluminibus exstitisse sexaginta millia: quæ profecto nec tot numerari possent in textu Græco Josephi, nisi breviores fuissent hodiernis nostris bibliis, nec ad certum numerum præfiniri, nisi distincte et per intervalla fuissent descripti in autographo ejusdem auctoris. Morem hunc describendi multa versibus valde superiore Josepho ostendit Hesychius presbyter Hierosolymorum, cum, in tractatu quem vocat σιχηρών duodecim prophetarum, eum refert ad tempora Davidis et Salomonis, sive etiam Jobi his regibus vetustioris: addens insuper similem versuum distinctionem se invenisse in aliquot exemplaribus librorum apostolico-rum: Πάν ἄλλὰ καὶ τὴν ἀποστολικὴν βιβλίον οὕτω τινὶ συγγραφεύτῃ ἐβρίον, etc. Non ergo recens erat tempore Hesychii, sed jam recepta et inoluta versuum distinctio in libris sacris veteris ac novi testamenti. Nec unum solummodo sa-crurum contextum versibus fuisse distinctum

ac descriptum novimus; sed versiones etiam Græcas quasunque instrumenti veteris ab Origene per membra sive versuum cola fuisse divisas docuit nos Eusebius Caesariensis lib. vi eccl. hist. cap. 16, ubi hæc habet de opere hexaplorum Originis: *Has igitur omnes interpretationes cum in unum corpus collegisset, et per cola ac membra distinxisset, et sibi invicem e regione opposuisset, una cum Hebraico textu, hexaplorum nobis exemplaria reliquit.* De verbis hisce Græcis, διὰ τὸν τε πρὸς κώλον, fusc satis disputavit Henricus Valesius, Eusebii interpres eruditissimus, jure merito castigans Christophoronum quod verterit prædicta verba columellis inter se distinxit: cola enim sunt versus seu membra sensum integrum absolventia. Verum ipse Valesius non videtur naturam versuum Scripturæ plene assecutus, quia confundit in Hieronymi præfatione cola versuum cum commatibus, quæ partes sunt et membra colorum, sensum integrum sæpius non absolventia. Sed age, proferamus in medium adnotationem Valesianam in locum Eusebii jam laudatum. Primus, inquit, apud Latinos Hieronymus interpretationem suam per versus distinxit, imitatus Originem, qui in hexaplis idem præstiterat. Porro Origenes in eo maxime consulit legentium utilitatem. Nam quæcumque per versus distincta sunt, ea facilius, tum intelliguntur, tum memorizæ mandantur. Adde quod ad Græcas editiones inter se comparandas, prorsus necessaria fuit hujusmodi distinctio. Exemplum Originis secuti sunt postea complures, et in novo testamento idem præstiterunt, quod ille prius fecerat in vetere instrumento, ut testatur Hesychius Hierosolymitanus in libro quem inscripsit σιχηρών duodecim prophetarum. Quem quidem librum ideo sic inscripsit, quod ad marginem singulorum versuum apposuerat expositionem locorum difficultium, quod παραθεσῖαι ἐπαθήσαν ipse vocat. Verba Hesychii sunt hæc: Ἐστὶ μὲν ἀρχαῖον τοῦτο τοῖς θεοφόροις τὸ σπόδιον, σιχηρών δὲ τὰ πολλὰ πρὸς τὴν τῶν μελετωμένων σιχηρών, τὰς προσφάτας ἐπιθεσῖαι, etc. qua Latine ita reddimus: Libros propheticos majoris perspicuitatis causa per versuum cola dividere, vetus inventum est sanctorum patrum. Nam initio

sine ulla distinctione legebantur. Postea vero viri docti et sacrarum litterarum studiosi, majoris, ut dixi, perspicuitatis causa, hujusmodi versuum distinctionem exeogitarunt. Ita prophetarum libri ab illis editi sunt. Sic Davidis psalmi; sic Proverbia, et Ecclesiastes, et Canticum canticorum. Sic liber Jobi per versus distinctus reperitur. Sed et librum apostolicum, id est, Actus et epistolas Apostolorum hoc modo ab aliquibus descriptum inveniri. Subjungit deinde Hesychius hæc verba:

Ἄλλ' ἐπειδὴ πολλὰ μὲν τῶν ἀσχηρῶν ἢ τῶν σιχηρῶν ἀπερρίχθη διαίρεσις. Ubi σιχηρός vocat quæ κώλα dicere debuisset. . . . supra monuimus, quid primum ab Origene præstitum sit in hexaplorum editione: quod singulas interpretationes per versuum cola distinxit. Itaque versuum distinctio quam hodie in Septuaginta seniorum interpretatione cernimus, Originis inventum est. Sic ille: Originis quidem inventum est, quod interpretationes Græcas e regione sibi invicem opposuerit: at non facile acquiesceremus Valesii sententiæ in priori Originis invento, quo scilicet versuum distinctionem derivatam dicit in Septuaginta seniorum interpretationem. Credibilis est, ni fallor, aliqualem versuum et commatum divisionem observasse veteres illos Græcos interpretes, Septuaginta dico, Aquilam, Symmachum et Theodotionem, quam confuso prorsus et indistincto imperitorum scriptorum more suas versiones condidisse. Ex Josepho ostensum quoque est supra, coasuetissimum fuisse morem apud veteres auctores, ætate Apostolis æquales, opera dividendi per versus, ac eorum numerum in fine librorum adnotandi. Præterea libri σιχηρῶν dicti, id est, Job, Psalmi, Proverbia, Ecclesiastes et Canticum canticorum, versibus ab initio conscripti sunt. Unde evidens exurgit argumentum, quod in illis saltem libris divisio versuum inventam Originis haberi nullatenus debet. Plura sunt in adnotatione Valesii, præcipue Græcorum verborum Hesychii interpretationem spectantia, quæ eruditorum judicio permittimus. Tantum dicam Hesychium apposite versus appellasse σιχηρός, non κώλα, ut voluit Valesius: colon enim sumitur apud Hieronymum

pro sententiâ integra, quæ duobus vel tribus casis decurrit in sacris libris: σιχηρός vero dicitur quodlibet casum coli, et quælibet sub-distinctio in periodis sermonum. Rem exemplis manifestam facere juvabit. Psalmus primus hanc habuit antiquitus versuum dispositionem ac distinctionem in vetustissimis Ecclesiarum monumentis:

Beatus vir qui non abiit in concilio impiorum,
et in via peccatorum non stetit,
et in cathedra pestilentiae non sedit.
Sed in lege Domini voluntas ejus:
et in lege ejus meditabitur die ac nocte.

Duo ibi sunt κώλα, id est, duæ sententiæ, prior trimembris, et posterior bimebris: quinque autem membra et quinque σιχηρός seu versus Hesychiani, qui singulis sententiis et lineis constituuntur. In exemplaribus canonicis Hebraicæ veritatis cola semper incipiunt ab una littera majuscula, sæpius etiam miniatæ: σιχηρός seu versus indiscriminatim a minuta littera vel majuscula, juxta morem quorumvis scriptorum, et eorum temporum, quibus libri descripti sunt. In psalterio v. g. monasterii San-Germani, cujus usuram habuisse dicitur sanctissimus antistes Parisiensis, ac patronus noster, litteræ omnes versiculorum initiales ubique visuntur æquales, quia univere uniciales sunt sive majusculæ per totum contextum: sic enim legitur Psal. 1:

IDEO NON RESURGENT IMPII IN JUDICIO, NEQUE PECCATORES IN CONCILIO JUSTORUM, QUONIAM NOVIT DOMINUS VIAM JUSTORUM ET ITER IMPIORUM PERIBIT.

Contra quatuor hos σιχηρός, id est, versus in duobus colis exscriptos retinent canonicis exemplaria, ad hunc modum:

Propterea non resurgent impij in judicio,
neque peccatores in congregatione justorum,
Quoniam novit Dominus viam justorum,
et via impiorum peribit.

Inter σιχηρός igitur et inter κώλα eandem distinctionem adhibere debuit Valesius, quam omnes agnoscimus in circuitum perfectum orationis, et inter membra ejusdem circuitus, id est, inter περιόδον et inter κώλα. Quæ ut ex

Augustino manifestiora fiant, in consideratione eorum qua leguntur cap. 7, lib. iv de doctrina christiana, paulisper immoremur: non nihil enim lucis accedet si recte intelligatur quod de periodicis, colis et commatibus ibi reperitur scriptum: *Agnosceitur*, inquit Augustinus, *et aliud decus, quoniam post aliqua pronuntiationis voce singula finita, quae nostri membra et caesa, Graeci autem $\chi\omega\lambda\alpha$ et $\chi\omicron\rho\mu\alpha\tau\alpha$ vocant, sequitur ambitus sive circuitus, quem $\pi\epsilon\rho\iota\delta\omicron\varsigma$ illi appellant, cuius membra suspenduntur voce dicentis, donec ultimo finiatur.* Nam eorum quae praecedunt, circuitum membrum illud est primum, quoniam tribulatio patientiam operatur (Rom. v, 3): secundum, patientia autem probationem (Ibid. 4): tertium, probatio vero spem (Ibid.). Deinde subiungitur ipse circuitus, qui tribus peragitur membris, quorum primum est, spes autem non confundit (Ibid. 5): secundum, quia charitas Dei diffusa est in cordibus nostris (Ibid.): tertium, per Spiritum sanctum, qui datus est nobis (Ibid.). At haec atque huiusmodi in elocutionis arte traduntur; et iterum paulo inferior: Porro autem qui novit, agnoscit quod ea caesa, quae $\chi\omicron\rho\mu\alpha\tau\alpha$ Graeci vocant, et membra, et circuitus, de quibus paulo ante disserui, etc. Caesa ergo sunt quae commata a Graecis vocantur: cola membra integra, et majora commatibus: periodi vero, circuitus qui pluribus membris peraguntur, ita ut circuitus in $\chi\omega\lambda\alpha$, cola in $\chi\omicron\rho\mu\alpha\tau\alpha$ divisa sint in oratione, juxta elocutionis artem, de qua ibidem disputat Sanctus Augustinus, qui tres distinctionum species propriis vocabulis ostendit in una B. Pauli $\pi\epsilon\rho\iota\delta\omicron\varsigma$. His non ex aequo respondent memorat Hieronymus, ejus scilicet quae fit per $\chi\omega\lambda\alpha$ integra, et alterius quae per $\chi\omega\lambda\alpha$ et $\chi\omicron\rho\mu\alpha\tau\alpha$ distincta est. De priori distinctione versuum per integra $\chi\omega\lambda\alpha$ meminit expresse in praefatione librorum Paralipomenon, quos ex Hebraeo Latine reddidit: *Et quod nunc, inquit, daberē $\lambda\alpha\mu\iota\mu$, id est, verba dierum, interpretatus sum: idcirco feci, ut inextricabiles moras, et silvam nimium, quae scriptorum confusa sunt vitio, sensuumque barbariem,*

aperitis et per versuum cola digerere. Eadem versuum cola, membra vocat praefatione in Josue: *Monemusque lectorem, ut silvam Hebraicorum nominum, et distinctiones per membra divinas diligens scriptor conservet.* Praefationibus autem in Isaiam et in Ezechielem non solum per cola, sed per cola et commata suam versionem novam ex Hebraeo distinctam fuisse, docet ad morem librorum Demosthenis et Ciceronis: *Nemo, inquit, cum prophetas versibus viderit esse descriptos, metro eos astimet apud Hebraeos ligari, et aliquid simile habere de psalmis et operibus Salomonis: sed quod in Demosthene et in Tullio solet fieri, ut per cola scribantur, et commata, qui utique prosa et non versibus conscripserunt. Nos quoque utilitati legentium providentes, interpretationem novam novo scribendi genere distinximus.* Ita Hieronymus praefatione in Isaiam, et in Ezechielem de Hebraeo similiter ab eo versum, hoc modo invitat Paulam et Eustochium ad lectionem ejusdem prophetae: *Legite igitur et hunc juxta translationem nostram: quoniam per cola scriptus, et commata manifestiorem legentibus sensum tribuit.* Colis igitur et commatibus distincta erat nova Hieronymiana interpretatio prophetarum, cum tantum colis libros Paralipomenon divisisset. Quare lectorem non praemonuit praefationibus in volumina historica Josue et Paralipomenon, ne crederet ex sua colorum distinctione, metra esse in illis libris: sicut revera illam opinionem docet esse praecavendam in libris prophetis; quia per cola et commata descripti speciem habent metricae compositionis. Quae ut oculis omnium perspecta sint et manifesta, nonnullas sententias, tum ex prophetis, tum ex Paralipomenis, hic loci describere non gravabor. Sic igitur per cola et commata edidimus sequentes Isaiæ prophetae sententias sive periodos cap. 1:

Andite, oculi, et auribus percipe, terra, quoniam Dominus locutus est.
Filios enutrivit, et exaltavit:
ipsi autem spreverunt me.
Cognovit bos possessorem suum,
et asinus praesepae domini sui:
Israel autem non cognovit,
populus meus non intellexit.

Modus hic dividendi contextum sacrum prophetarum, nihil differt ab eo, quo psalmi descripti sunt in exemplaribus canonis Hebraicae veritatis: nam psalmo nono, verbi gratia similem habes versuum distinctionem:

Confitebor Domino in toto corde meo,
narrabo omnia mirabilia tua.
Laetabor et gandebo in te,
canam nomini tuo, Altissime.
Cum ceciderint inimici mei retrorsum,
corruerint et perierint a facie tua.
Fecisti enim judicium meum et causam meam,
sedisti super solium iudex justitiae.

Prophetarum itaque et psalmodum descriptio, cum eadem fuerit in nova Hieronymi translatione ex Hebraeo, non abs re monuit s. doctor praefatione in Isaiam, ne quis, cum videret prophetas versibus descriptos, metro eos aestimaret apud Hebraeos ligari et aliquid habere simile de psalmis et operibus Salomonis, cui addendum est, et de Jobi volumine: Job namque, teste Hieronymo, metro ligatur apud Hebraeos, et versibus in versione ejusdem descriptus legitur ad morem psalmodum et operum Salomonis. Non sic Paralipomena, quae, ut dixi, colis tantummodo descripta sunt et distincta ad vitandam sensuum barbariem et confusionem. Unde cola isthaec ita descripta reperiuntur cap. 1 libri prioris:

Porro filii Regum: Saba et Datan.

Chus autem genuit Nemrod: iste cepit esse potens in terra.
Mesraim vero genuit Ludim, et Ananim, et Laabim, et Nephthum, Phetrusim quoque et Casluim: de quibus egressi sunt Philistim, et Caphtorim.

Quam diversa sit ista distinctio per cola versuum ab ea, quae fit per cola et commata, nemo prudens ex propositis exemplis perspectum modo habere non potest. Quis enim sibi persuadere patietur, cola in Paralipomenis descripta, speciem praferre metricae cujusdam compositionis? E contra quis inficias ibit, distinctionem prophetarum per cola et commata similem esse metricis descriptionibus? In ea distinctione versiculorum diceres prophetas decurrere hexametris et pentametris, licet prosa et non versu conscripti sint. Paralipomena vero nullam habent imaginem

hexametri aut pentametri, sed solius orationis per membra divisa, id est, per suas *periodos*; et circuitus distincte. Ergo colis tantum Paralipomenon, et Josue libros distincti Hieronymus, cum omnes prophetas per cola et commata descriperit, ut ipse fidem facit in suis praefationibus. Quod distinctionis duplex genus facilius intelliges, si noveris eadem volumina Scripturarum diversimode fuisse secta et descripta in variis ac diversis mss. codicibus. Neque vero colis et commatibus ubique distinctus invenitur liber Jobi, vel liber psalmodum; sed nunc per versuum integra cola, nunc per cola et commata, sicut unicuique scriptorum veterum placuit, descriptos fuisse nulli dubium est. Librum Jobi per cola distinctum mss. codex monasterii nostri majoris prope Turones, quem per cola et commata dividunt exemplaria tria canonis Hebraicae veritatis, Memmianum dico, Carcassonense, et San-Germanense nostrum. Cap. iii libri Job sic legitur scriptum in codice majoris monasterii, ante sexcentos annos in membranis pulchre exarato:

Pereat dies in qua natus sum, et nox in qua dictum est: Conceptus est homo.
Dies ille vertatur in tenebras: non requirat eum Deus desuper, et non illustret lumine:
Obscure eum tenebrae, et umbra mortis: Occupet eum caligo, et involvatur amaritudine.

Tria, ut vides, hic cola versuum descripta sunt, quae in omnibus aequalia sunt divisioni hodiernae, et Massoretharum distinctionibus. In exemplaribus autem canonis eadem verba diversam habent versuum distinctionem, quia per cola, et commata separantur juxta morem vetustissimorum scriptorum, qui aliquanto tempore post Hieronymum biblia sacra describebant in hunc modum:

Pereat dies in qua natus sum,
et nox in qua dictum est: Conceptus est homo.
Dies ille vertatur in tenebras,
non requirat eum Deus desuper,
et non illustret lumine.
Obscure eum tenebrae, et umbra mortis,
occupet eum caligo, et involvatur amaritudine.

In aliis quam plurimis mss. libris liber Job nec primum habet, nec secundum genus

distinctionis, sed uno quasi ductu et eodem tenore descriptus est, sicut describuntur Mosis et Regum volumina. Nec alio modo versus in aliis ex ordine secantur, quam punctis adhibitis, duobus vel tribus pro voluntate scriptorum veterum, qui Cassiodorum secuti videntur in eo, quod docuit cap. 12 de institutione divinarum litterarum. Nam quod per intervalla Hieronymus in sua translatione descripsit, illud consequenter posuisse et adnasse Cassiodorus credendus est ex iis, quae loco citato leguntur: *Hunc autem pandecten, inquit, propter copiam lectionis minuitore manu in senionibus quinquaginta tribus aestimavimus conscribendum, ut quod lectio copiosa tetendit, scripturae densitas adunata contraheret.* Copiosissima erat in editione Hieronymi lectio Scripturae propter distincta intervalla colorum et commatum: eam brevior fecit et contraxerunt Cassiodorus, cum et minutioribus characteribus litterarum, et adunatis partibus prius distinctis in unum veluti densum corpus contraxit. Infinita supersunt mss. exemplaria sacrorum bibliorum, ubi versus, tam in psalmis, quam in reliquis notis, tantum interpunctis distincti reperiuntur: sed rariora in quibus psalmi, et praecipue libri Jobi, colis versus sunt descripti: rarissimi autem codices illi sunt qui per cola et commata adhuc retinent descriptos libros *שְׁמֵי הַיָּמִים* Jobum nempe cum psalmis Davidis, et operibus Salomonis. Quod igitur spectat distinctionem versuum in toto canone Hebraicae veritatis, eam mutati sumus et vetustissimis monumentis, quorum ope destituti in Mosis voluminibus, Josue, Judicum, etc. nihil per cola versuum ibidem dividere nobis permisimus, sed tantum interpunctionibus ad versuum distinctionem adhibitis editionem nostram absolvimus prout licuit mediocritati nostrae.

Notandum vero cum primis, duo genera distinctionum, quae in versibus Jobi et psal-morum diximus usitata, in pluribus Hebraeis voluminibus mss. nondum esse obsoleta: nam quaecunque observavimus in Latinis libris de distinctione versuum nunc per cola, modo per cola et commata, eadem prorsus occur-

runt in antiquis Hebraeorum monumentis, haud incuriose a nobis eruditionis causa perillustratis, Hebraica biblia mss. quae in bibliotheca Oratorii Parisiensis asservantur, hisque litteris et numeris RB. 33 notata sunt, non aliam agnoscunt versuum distinctionem in libris Jobi, Davidis, et Salomonis, quam quae a Massorethis praefinita est per puncta dicta *siloue*, sive *soph pasuc*. At regia Hebraica sacrorum bibliorum volumina mss. num. 5 et 6 eosdem libros descriptos retinent per cola versuum et commata, ita ut diceret exemplaria canonis Latina ex illis Hebraeis expressa fuisse. Tanta namque reperitur inter utrosque codices affinitas et concordia, ut nobis saepius admirationi fuerit, quando cum Hebraeis comparabamus exemplaria Latina. Liber Job, attestante Hieronymo, prosa incipit, versu labitur, pedestris sermone finitur, id est, a principio voluminis usque ad verba Job, ubi ait: *Pereat dies, etc.* (Job III, 3), prosa oratio est: ab illo autem commate usque ad finem libri versibus absolvitur, nempe usque ad haec verba: *Et ago penitentiam in favilla et cinere* (Job XLII, 6). Parvum autem comma sive capitulum quod remanet prosa oratione conficitur. Totum istud libri Job artificium religiose observatum videmus in regis mss. Hebraeis jam laudatis: totum item in exemplaribus canonis Hebraicae veritatis, in quem Latinum fecit Hieronymus. In eo tantum discrepabant, quod Hebraeorum versuum commata spatii vacuis ab invicem separantur in eadem linea: quae commata sibi subjecta et subnexa reperiuntur in Latina versione, propter majorem verborum Latinorum copiam, qua proprietates hujus linguae completur. Res erit facilius intellectus, si hujus discriminis exempla proponamus. Jobi itaque capite tertio talis est apud Hebraeos commatum distinctio in versibus:

הלילה אמר הרה גבר
 יאמר וים אוהל בו
lowlad iom havalad bo   *valaela amar hora gaver.*

Haec duo commata ejusdem versus in Latina versione sibi subnexa sunt (Job III, 3), ut diximus, et hoc modo descripta:

Pereat dies in qua natus sum:
 et nox in qua dictum est: Conceptus est homo.

Ita consequenter per totum Jobum, et in Hebraeis mss. codicibus, et in Latinis canonis exemplaribus, cola versuum et commata descripta reperiuntur. Quorum distinctionem etsi in pluribus mss. codicibus minime observatam videamus, nullam propterea movere debent exemplariorum tantae discrepantiae, quia inductae sunt a librariis et scriptoribus antiquis, qui nunc plures sententias conjungunt, nunc distrahunt, prout in calamum fluent, et animus scriptoris, tum Hebraei, tum Latini, operi esset intentus, aut vagus; ut in magnis et diuturnis operibus fieri solet. Scriplor codicis Hebraei oratoriani supra memorati integros versus continue descripsit in toto psalterio, nec ullam ibi observavit commatum distinctionem, quam tamen prosecutus est libro primo Paralipomenon, cum cap. xvi ejusdem libri Psal. num. cv non seganter exscribere voluit. Idem esto iudicium de scriptore Latino, ms. codicis bibliorum, quem Colbertinae bibliothecae donarunt canonici Anciensens: is enim colis versuum distinxit priores octo vel decem psalmos Davidis, reliquos vero sequentes descripsit absque simili colorum distinctione, interpunctionibus solummodo adhibitis in fine versuum. His addenda essent aliquot variantes distinctiones versuum interdum occurrentes in regis Hebraeis codicibus, inque tribus exemplaribus Latinis canonis Hebraicae veritatis nisi curioso lectori sufficerent quae praemisimus exempla ad causae explicationem.

Nunc si ad periodos, cola et commata ab Augustino observata in epistolis Pauli redeamus, proclivis est atque expedita responsio, sanctissimum antistitem respexisse lib. iv de doctrina christiana, non ad distinctionem versuum usitatum in libris sacris, sed ad hagiographorum scriptorum eloquentiam quam ostendere studuit e contextu epistolarum B. Pauli, ubi grammaticae artis distinctiones, ac leges elegantioris sermonis probantur relatae. Cola igitur et commata S. Augustini nihil hoc loco spirant praeter gradationem grammaticam, qua verba vel sensa connectuntur alterum ex altero, sicut Rom. v, 3, ex tribulatione patientiam, ex patientia probationem, ex

probatione spem connexam videmus: vel decus aliud orationis, quo post aliqua pronuntiantis voce singula finita, sequitur ambitus sive circuitus, quem *σπελαδων* appellant: grammaticorum et oratorum sunt ista cola et commata: Hieronymiana autem *κόλα* et *κόμματα* in praefatiunculis s. doctoris memorata, distinctiones sunt Scripturarum per membra divisae, quae numerum versuum constituunt in libris sacris. Quas distinctiones versuum, nunc majores fuisse apud veteres scriptores, nunc breviores supra dicebamus. Utrumque autem id distinctionum genus ab Hieronymo agnitum et usurpatum, ex ejusdem verbis breviter demonstrandum est. Versuum distinctio ab antiquo aeo usurpata in libris sacris, ea primum haud dubie recensenda est quae in editione Vulgata ante Hieronymum obtinebat: quaeque copiosior fuit caeteris omnibus divisionibus tam antiquis, quam hodiernis. Hac distinctione versuum parti olim psalmi, duplo majorem habuere numerum versicolorum, vel interdum triplo majorem, quam nunc habent in Vulgata nostra Latina. Verbi causa psal. xiii juxta hodiernam divisionem decem versibus distinctus legitur, juxta antiquam divisionem in psalterio Romano duodecim habuit versus, vel tredecim, numerato titulo psalmi pro uno commate. In communi autem et veteri Latina translatione viginti quinque numerantur *στίχοι*, aut viginti sex cum titulo. Istius copiosissima divisionis versuum meminit Hieronymus, dum virginii eruditissimae Eustochio respondet proemio in lib. xvi commentariorum in Isaiam: *Non parcam, inquit, mihi quaestiuiculam detulisti, quod scilicet octo versus qui leguntur in Ecclesiis, et in Hebraico non habentur, tertii decimi psalmi, Apostolus usurparit, scribens ad Romanos (Cap. iii, vers. 13-18): Sepulcrum patens est guttur eorum, linguis suis dolose agebant, venenum aspidum sub labiis eorum. Quorum os maledictione et amaritudine plenum est, veloces pedes eorum ad effundendum sanguinem. Contritio et infelicitas in viis eorum, et viam pacis non cognoverunt; non est timor Dei ante oculos eorum. Quod cum audissem, quasi a fortissimo pugile per-*